

Joanna Deszyńska

Obrońca w postępowaniu wykonawczym na przykładzie Sądu Rejonowego dla Krakowa Krowodrzy w Krakowie

Zgodnie z art. 8 k.k.w.¹, skazany może korzystać z pomocy obrońcy w całym postępowaniu wykonawczym. Obrona obligatoryjna ogranicza się jedynie do postępowania przed sądem w sytuacji, jeżeli skazany jest głuchy, niemy lub niewidomy, zachodzi uzasadniona obawa co do jego poczytalności, nie ukończył 18 lat, nie włada językiem polskim. Można mieć zatem wrażenie, że zakres prawa do obrony został uregulowany szeroko². Jednak najważniejszym aspektem każdej regulacji jest jej funkcjonowanie w praktyce. Dlatego interesujący problem stanowić może faktyczne występowanie obrońcy (zarówno z wyboru, jak i z urzędu) w tego typu postępowaniach. W związku z powyższym w sierpniu 2004 oraz w grudniu 2007 r. przeprowadzone zostały badania w jednym z sądów orzekających w postępowaniu karnym wykonawczym – w Sądzie Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy³ (wybrano ten sąd jako przedstawiciela czterech krakowskich sądów rejonowych), zaś celem ich było ustalenie, jak często występuje obrońca w postępowaniach incydentalnych.

W trakcie prowadzonych badań istniała możliwość zapoznania się jedynie z repertoriami i dostępnymi w sekretariacie aktami. Było to zdeterminowane specyfiką postępowań wykonawczych, które toczą się zazwyczaj

¹ Ustawa z dn. 6 VI 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 90, poz. 557, ze zm.).

² Por. Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy: komentarz*, Gdańsk 2007, s. 88–96; T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy: komentarz, ustawy dodatkowe, akty wykonawcze*, Warszawa 1998, s. 29–33.

³ Badano sprawy, które były kierowane do Sekcji Wykonywania Orzeczeń (sygnatura sprawy: II Ko).

kilka miesięcy, po czym akta zostają dołączane do akt sprawy karnej, przetransportowane do innych miejscowości czy też archiwów. W rezultacie, po ukończeniu postępowania incydentalnego akta są właściwie niedostępne. Niektóre akta pracownicy sekretariatu sprowadzili specjalnie do badań spoza Krakowa.

Na podstawie repertoriów można było uzyskać informacje o występowaniu obrońcy z urzędu (gdyż odnotowywano zasądzenie kosztów obrony z urzędu od Skarbu Państwa) oraz określić sprawy, w których postępowanie toczyło się z wniosku złożonego przez adwokata (odnotowywano udział obrońcy), przy jednoczesnym braku informacji o zasądzeniu kosztów postępowania od Skarbu Państwa, co wskazywało na udział obrońcy z wyboru. Reasumując – w ten sposób zostały wyodrębnione dwie kategorie spraw: z udziałem obrońcy z urzędu i z udziałem obrońcy z wyboru. Badaniami objęto repertoria z lat 2001–2006.

W analizowanym okresie liczba postępowań incydentalnych w Sądzie Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy w Krakowie przedstawiała się następująco: w roku 2001 – 3270, w 2002 – 4050, w 2003 – 3550, w 2004 – 4436, w 2005 – 3179 i w 2006 – 4807. Przy wcześniej przyjętych założeniach opracowano poniższą tabelę, ukazującą liczbę (oraz odsetek) spraw z udziałem obrońcy.

Tabela 1: Postępowania incydentalne z udziałem obrońcy w stadium wykonawczym przed Sądem Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy w latach 2001–2006

rok	Liczba postępowań:				
	ogółem	z udziałem obrońcy z urzędu	procent ogółu	z udziałem obrońcy z wyboru	procent ogółu
2001	3270	69	2,1	40	1,2
2002	4050	49	1,2	60	1,5
2003	3550	43	1,2	47	1,3
2004	4436	41	0,9	49	1,1
2005	3179	27	0,8	61	1,9
2006	4807	25	0,5	50	1,0

Z przedstawionych w Tabeli 1 danych wynika, że udział obrońcy w postępowaniu wykonawczym waha się w przedziale od 0,5% do 2,1% spraw. Można zatem stwierdzić, że obrońca w postępowaniu wykonawczym występuje bardzo rzadko (w najlepszym przypadku było to, po zsumowaniu obu wyodrębnionych kategorii spraw, jedynie w 3,3% ogólnej liczby postępowań incydentalnych).

Kolejnym etapem badań była analiza wskazanych wyżej postępowań, które toczyły się z udziałem obrońcy, ze względu na przedmiot rozpoznawanej sprawy. W toku prowadzonych badań wyróżniono kategorie spraw:

1. postępowanie w przedmiocie odroczenia wykonania kary,
2. postępowanie w przedmiocie ułaskawienia,
3. postępowanie w przedmiocie rozłożenia na raty grzywny lub kosztów,
4. postępowanie w przedmiocie zarządzenia wykonania kary,
5. postępowanie w przedmiocie umorzenia grzywny lub kosztów,
6. postępowanie w przedmiocie środka zabezpieczającego (nałożenie, przedłużenie, uchylenie),
7. postępowanie w przedmiocie zatarcia skazania,
8. postępowanie w przedmiocie kary zastępczej,
9. postępowanie w przedmiocie środka karnego,
10. postępowanie w przedmiocie zawieszenia wykonania kary,
11. postępowanie w przedmiocie podjęcia warunkowo zawieszzonego postępowania,
12. inne.

Wyodrębnienie powyższych kategorii pozwoliło przedstawić ilościowo postępowania incydentalne z udziałem obrońcy z wyboru i z urzędu w analizowanych latach.

Tabela 2: Obrońca z urzędu w postępowaniu karnym wykonawczym w sprawach toczących się przed Sądem Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy w Krakowie w latach 2001–2006

Przedmiot postępowania:	Liczba postępowań z udziałem obrońcy z urzędu w roku:					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Odroczenie wykonania kary	10	2	2	7	4	5
Ułaskawienie	4	4	4	2	4	0
Rozłożenie na raty grzywny/kosztów	1	1	0	0	0	0
Zarządzenie wykonania kary	29	31	17	14	19	8
Umorzenie grzywny/kosztów	6	2	2	1	0	0
Środek zabezpieczający	3	3	9	7	0	8
Zatarcie skazania	0	1	0	0	0	0
Kara zastępcza	12	3	5	3	0	1
Środek karny	1	1	0	1	0	0
Zawieszenie wykonania kary	0	0	2	1	0	0
Podjęcie warunkowo zawieszzonego postępowania	2	1	2	0	0	0
Inne	1	0	0	5	0	3
Razem*	69	49	43	41	27	25

* dotyczy łącznej liczby postępowań z udziałem obrońcy z urzędu w danym roku (por. Tabela 1).

Tabela 2 przedstawia kategorie spraw, w których występował obrońca z urzędu w latach 2001–2006. Ciekawe, że liczba poszczególnych kategorii spraw z udziałem obrońcy z urzędu w kolejnych latach przedstawia się podobnie. I tak, w każdym roku z objętego badaniami okresu obrońca z urzędu wyraźnie najczęściej występował w postępowaniach dotyczących zarządzenia wykonania kary. W roku 2001 w Sądzie Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy toczyło się 29 postępowań w przedmiocie zarządzenia wykonania kary z udziałem obrońcy z urzędu. Jednocześnie te 29 spraw stanowiło ok. 40% wszystkich postępowań incydentalnych z udziałem obrońcy z urzędu, jakie toczyły się przed tym sądem w 2001 r. Relatywnie często obrońca z urzędu występował w tym roku w sprawach dotyczących orzeczenia kary zastępczej (12 spraw) i odroczenia wykonania kary (10 spraw), natomiast w ogóle nie wystąpił w sprawach o zatarcie skazania i zawieszenie postępowania.

W kolejnym badanym roku w Sądzie Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy było ogółem 4050 postępowań incydentalnych związanych z wykonywaniem orzeczonych kar i środków (prawie o 1/3 więcej niż w roku wcześniejszym). Pomimo wzrostu liczby postępowań, liczba spraw z udziałem obrońcy z urzędu zmniejszyła się o 20 (z 69 w roku 2001 do 49 w roku 2002). Zdecydowanie najwięcej postępowań z udziałem obrońcy z urzędu odbyło się w przedmiocie zarządzenia wykonania kary (ok. 60% wszystkich spraw z udziałem obrońcy z urzędu w tym samym roku). Obrońca z urzędu nie wystąpił w żadnej sprawie o zawieszenie postępowania wykonawczego, a w przypadku innych kategorii spraw udział obrońcy z urzędu ograniczał się do kilku postępowań (od 1 do 4). Następnie, w 2003 r. najwięcej odbyło się spraw o zarządzenie wykonania kary (ok. 40%), sporo w przedmiocie środka zabezpieczającego, zaś w ogóle nie było spraw o zatarcie skazania, rozłożenie na raty i w przedmiocie środka karnego.

Podobne tendencje, jeśli chodzi o udział obrońcy z urzędu, można zaobserwować w kolejnych latach objętych badaniami. Ogólna liczba postępowań incydentalnych prowadzonych przed Sądem Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy w okresie od 2003 do 2006 r. wahała się pomiędzy 3179 a 4807 (por. Tabela 1). W tym samym czasie liczba postępowań z udziałem obrońcy z urzędu systematycznie spadała: z 43 w roku 2003 do 25 w roku 2006. Podobnie jak w latach 2001–2002, w następnych latach obrońca z urzędu najczęściej występował również w sprawach dotyczących zarządzenia wykonania kary (od 8 do 19 spraw rocznie). W innych kategoriach spraw obrońca z urzędu występował sporadycznie bądź wcale. Jak wynika z Tabeli 2, w latach 2003–2006 obrońca z urzędu nie wystąpił w żadnej sprawie, której

przedmiotem było rozłożenie na raty grzywny lub kosztów postępowania oraz zatarcie skazania, a od 2004 r. także w żadnej sprawie dotyczącej podjęcia warunkowo umorzonego postępowania. Przy analizie danych dotyczących udziału obrońcy z urzędu w postępowaniach incydentalnych nie można abstrahować od liczby wszystkich tego rodzaju postępowań w skali całego roku, i należy mieć świadomość, że w każdym badanym roku przed Sądem Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy odbyło się ich kilka tysięcy.

Tabela 3 prezentuje dane dotyczące udziału obrońcy z wyboru w poszczególnych kategoriach spraw związanych z wykonywaniem orzeczonych kar i środków, jakie toczyły się w tych samych latach przed Sądem Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy.

Tabela 3: Obrońca z wyboru w postępowaniu karnym wykonawczym w sprawach toczących się przed Sądem Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy w Krakowie w latach 2001–2006

Przedmiot postępowania:	Liczba postępowań z udziałem obrońcy z urzędu w roku:					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Odroczenie wykonania kary	18	33	28	29	42	30
Ułaskawienie	3	8	5	8	5	1
Rozłożenie na raty grzywny/ kosztów	7	10	4	5	6	6
Zarządzenie wykonania kary	0	0	0	1	1	5
Umorzenie grzywny/kosztów	1	2	3	2	0	0
Środek zabezpieczający	0	0	0	0	0	0
Zatarcie skazania	0	4	0	0	2	1
Kara zastępcza	0	0	0	0	0	0
Środek karny	2	2	1	0	0	2
Zawieszenie wykonania kary	7	1	5	2	5	5
Podjęcie warunkowo zawieszono- nego postępowania	0	0	0	0	0	0
Inne	2	0	1	2	0	0
Razem*	40	60	47	49	61	50

* dotyczy łącznej liczby postępowań z udziałem obrońcy z wyboru w danym roku (por. Tabela 1).

Analiza danych pochodzących z tej tabeli dostarcza kilku interesujących informacji. Liczba postępowań z udziałem obrońcy z wyboru w analizowanym okresie nie odbiegała znacząco od liczby postępowań z udziałem obrońcy z urzędu i biorąc pod uwagę ogólną liczbę postępowań incydentalnych w danym roku, należy zauważyć, że obrońca z wyboru – podobnie

jak obrońca z urzędu – występował sporadycznie. O ile jednak liczba spraw z udziałem obrońcy z urzędu w latach 2001–2006 systematycznie spadała, to w przypadku spraw z udziałem obrońcy z wyboru brak jest jednoznacznych tendencji; liczba takich spraw wahała się w przedziale 40–61 rocznie, tj. od 1% do 1,9% ogółu rozpoznawanych spraw (por. Tabela 1). Wyraźnie można wskazać kategorię spraw, w których obrońca z wyboru występował najczęściej w badanym okresie, a mianowicie były to postępowania w przedmiocie odroczenia wykonania kary. Stanowiły one zdecydowaną większość postępowań z udziałem obrońcy z wyboru, gdyż w każdym badanym roku przekroczyły 50% ogółu spraw z udziałem tegoż obrońcy. Udział obrońcy z wyboru w postępowaniach o odroczenie wykonania kary charakteryzował się tendencją zwyżkową w latach 2001–2005 (od 18 do 42 spraw), wyjątek stanowił rok 2006 (jedynie 30 spraw). Ponadto obrońca z wyboru występował w badanych latach przed Sądem Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy w następujących kategoriach spraw: rozłożenie na raty grzywny lub kosztów postępowania (od 4 do 10 spraw), zawieszenie wykonania kary (od 1 do 7 spraw) i ułaskawienie (od 1 do 8 spraw). Jak wynika z Tabeli 3, w latach 2001–2006 obrońca z wyboru w ogóle nie brał udziału w postępowaniach, których przedmiotem było zarządzenie kary zastępczej, środek zabezpieczający, a także podjęcie warunkowo zawieszzonego postępowania. W pozostałych kategoriach spraw w badanym okresie obrońca z wyboru występował przed Sądem Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy sporadycznie.

Ostatni etap badań prowadzonych w Sądzie Rejonowym dla Krakowa Krowodrzy stanowiła analiza akt postępowań incydentalnych z 2003 r. z udziałem obrońcy z urzędu. Istniała możliwość zapoznania się jedynie z 23 aktami z 43 spraw, w których, jak ustalono, występował obrońca z urzędu w tym roku. W aktach poszukiwano przede wszystkim podstaw ustanowienia obrońcy z urzędu.

Dotarcie do akt spraw w postępowaniu wykonawczym nie było łatwe, nie wynikało to ze złej woli pracowników sekretariatów, tylko z okoliczności faktycznych. Akta bardzo krótko są dostępne w sekretariacie (zazwyczaj jedynie wtedy, gdy postępowania są w toku). Analiza dostępnych akt przyniosła kilka ważnych informacji na temat postępowania wykonawczego. Przede wszystkim zaskakująca była częsta praktyka niewydawania oddzielnych zarządzeń o wyznaczeniu obrońcy z urzędu w postępowaniu karnym wykonawczym (w aktach nie było także informacji o ustanowieniu obrońcy z urzędu w stadium wykonawczym w innym postępowaniu incydentalnym). Zazwyczaj sąd wzywał na posiedzenia obrońców z urzędu biorących udział w postępowaniu przygotowawczym lub rozpoznawczym.

W badanych sprawach najczęstszą podstawą obligatoryjnego występowania obrońcy z urzędu (w 17 przypadkach) była uzasadniona wątpliwość co do poczytalności skazanego. Jeśli pojawiła się ona we wcześniejszych stadiach procesu karnego, to sąd zazwyczaj automatycznie wydawał zarządzenie o kontynuacji udziału obrońcy w postępowaniu wykonawczym lub po prostu zawiadamiał go o terminie posiedzenia. Tylko w 3 spośród 17 przypadków sąd zweryfikował podstawy do ustanowienia obrońcy z urzędu w postępowaniu karnym wykonawczym. Miało to miejsce w sytuacji stwierdzenia leczenia psychiatrycznego skazanego (2 sprawy) oraz w przypadku wystąpienia przez skazanego z wnioskiem o ustanowienie adwokata z urzędu z powodu wątpliwości co do poczytalności.

Obok przesłanki w postaci uzasadnionej wątpliwości co do poczytalności, wystąpił także jeden przypadek konieczności ustanowienia obrońcy ze względu na wiek skazanego. Należałoby dodać, że obrońca z urzędu występował jedynie w sprawach, w których zachodziła obrona obligatoryjna, nie było ani jednego przypadku ustanowienia obrońcy dla ubogiego; nie było też żadnego takiego wniosku w aktach badanych spraw. Na marginesie rozważań na temat obrońcy z urzędu można wspomnieć, że w jednej sprawie o rozłożenie grzywny na raty występował obrońca z wyboru, w sytuacji, gdy łączna kwota grzywny wynosiła 88 zł.

Choć postępowania incydentalne w stadium wykonawczym procesu karnego zazwyczaj trwają kilka miesięcy, co w porównaniu z innymi sprawami toczącymi się przed polskimi sądami nie stanowi zbyt długiego czasu, można by było jednak skrócić czas ich trwania, a co za tym idzie, ograniczyć ich koszty. W badanych sprawach wiele posiedzeń było odraczanych ze względu na niestawiennictwo obrońcy w przypadkach obligatoryjnej obrony.

Należałoby także zastanowić się nad oceną występowania przesłanek obrony obligatoryjnej w postępowaniu karnym wykonawczym (szczególnie w odniesieniu do wątpliwości co do poczytalności skazanego). Nie można uzależniać podstaw wystąpienia takiej wątpliwości od przesłanek zaistniałych we wcześniejszych stadiach postępowania, gdyż nie muszą one być tożsame. Zazwyczaj jakiegokolwiek leczenie psychiatryczne zdaniem sądu pociąga za sobą uzasadnioną wątpliwość co do poczytalności, a szczególnie ma to miejsce w przypadku skazania w warunkach art. 31 § 2 k.k. W praktyce sprowadza się to do wzywania na posiedzenie obrońcy z urzędu, który występował we wcześniejszych stadiach procesu karnego. Być może takie działanie wynika z chęci ograniczenia kosztów, bądź czasu trwania postępowania karnego wykonawczego. Ponadto istnieje możliwość, że sy-

tuacja uzasadnionej wątpliwości co do poczytalności powstanie dopiero na etapie postępowania wykonawczego.

Akta badanych spraw najczęściej składały się z kilkunastu kart. Świadczy to nie tylko o krótkim czasie trwania postępowań incydentalnych, ale także o braku składanych wniosków dowodowych i przeprowadzaniu dowodów (mała aktywność stron postępowania). Powyższe sprawy w sądach rejonowych zazwyczaj prowadzili asesorzy⁴.

Reasumując: przedstawione powyżej informacje wskazują na bardzo rzadkie występowanie obrońcy w postępowaniu wykonawczym przed sądem objętym badaniami. Wyraźnie można wyróżnić kategorie spraw z największym procentowo udziałem obrońcy z urzędu i z wyboru, a są to odpowiednio postępowania w przedmiocie zarządzenia wykonania kary oraz o odroczenie wykonania kary. Dalsze miejsca pod względem liczby postępowań zajmują postępowania w przedmiocie środka zabezpieczającego (obrońca z urzędu) oraz postępowania o rozłożenie na raty grzywny lub kosztów, zawieszenie wykonania kary, ułaskawienie (obrońca z wyboru). Powyższy rozkład spraw z wyraźnym zróżnicowaniem kategorii powiązanych z obrońcą z urzędu i z wyboru nie jest przypadkowy. Badania były przeprowadzane dwukrotnie (w 2004 i w grudniu 2007 r.), podobieństwo spraw charakterystycznych dla obrońcy z urzędu i z wyboru potwierdziło się. Badania obejmowały łącznie ponad 20 000 spraw z sześciu kolejnych lat.

Obrońca z urzędu występował najczęściej w przypadku postępowań nastawionych na wykonanie kar, środków karnych i innych środków, z kolei obrońca z wyboru – w sprawach prowadzących do odroczenia wykonania kary, ułaskawienia, rozłożenia na raty (postępowania modyfikujące i niwelujące dolegliwość orzeczonych kar i środków).

W świetle przeprowadzonych badań można stwierdzić, że obrońca bardzo rzadko występuje w postępowaniu wykonawczym. Nie wiadomo, czy taka sytuacja jest uwarunkowana brakiem potrzeby korzystania z prawa do obrony formalnej, czy też brakiem takiej możliwości. Można mieć nadzieję, że w skali całego kraju częstotliwość występowania obrońcy jest większa niż przed objętym badaniami sądem.

⁴ Badania prowadzono przed wejściem w życie wyroku TK z 24 X 2007 r., sygn. SK 7/06, na mocy którego przepis uprawniający Ministra Sprawiedliwości do powierzania czynności sędziowskich asesorom utracił moc obowiązującą.